

Martin Grass

”Socialismen är en makt som ingen kommer förbi”

Internationellt i Hjalmar Brantings arkiv

Hjalmar Branting (23/11 1860-24/2 1925) var ett aktat namn på den internationella arenan. I litteraturen om den Socialistiska, andra internationalen brukar hans namn nämnas jämsides med stora personligheter som August Bebel, Victor Adler, Karl Kautsky och Jean Jaurès trots att han var representant för ett litet parti i periferin. I det mellanstatliga samarbetet, främst i Nationernas förbund (NF), spelade han som den förste svenske socialdemokratiska politikern en uppmärksam roll. Detta ”dubbla” internationella engagemang hedrades 1921 med Nobels fredspris, som han delade med den norske pacifisten Christian L. Lange.

Ungefär en fjärdedel av Brantings arkiv som omfattar drygt 100 volymer består av handlingar från hans internationella verksamhet, inom internationalen, det skandinaviska samarbetet och kontakterna med broderpartierna, inom det nordiska och internationella interparlamentariska arbetet, inom NF samt i andra internationella sammanhang. Ytterligare relevant material återfinns framför allt i den omfattande korrespondens som utgör den centrala beståndsdelen i arkivet.¹

Internationella möten

Hjalmar Branting deltog från och med andra kongressen i Bryssel 1891 i sex av Andra internationalens nio kongresser fram till 1912 (den planerade kongressen 1914 fick ställas in på grund av krigsutbrottet). I den konstituerande kongressen i Paris 1889 kunde han inte delta eftersom han en vecka efter kongressen fick anträda sitt fängelsestraff för gudsförnekelse på Långholmen. Från och med 1903 var Branting medlem i Internationella socialistiska byrån (ISB), internationalens representativa styrorgan mellan kongresserna, och deltog i fem av dess 16 möten fram till 1914. Branting deltog också i fyra av fem möten med internationalens interparlamentariska kommission mellan 1907 och 1909. Från verksamheten inom internationalen finns huvudsakligen officiellt material i arkivet, främst de tryckta kongressprotokollen och berättelserna från de anslutna organisationerna, dock inte komplett.² Berättelserna från Sverige till socialistkongresserna är i huvudsak skrivna av Branting. Hans manuskript från 1904 (kongressen i Amsterdam) och 1907 (Stuttgart) samt ett korrektur med handskrivna rättelser från 1893 (Zürich) är bevarade. I övrigt finns några ISB-cirkulär som egentligen skulle ha arkivlagts i Sveriges socialdemokratiska arbetarepartis (SAP) arkiv men stannat hos adressaten Branting, spritt personligt kongressmaterial som deltagarkort, program och räkenskaper samt några anteckningar. I Brantings fotosamling ingår fem fotografier från socialistkongresserna i Amsterdam, Stuttgart samt Köpenhamn 1910.

Brantings agerande på internationalens kongresser – han spelade en mera framträdande roll i Stuttgart 1907 och i Köpenhamn 1910 – måste studeras i protokollen.³ Från kongressen i Stuttgart föreligger anteckningar där Branting sammanfattade inläggen på mötet med kommissionen om militarism och internationella konflikter den 19/8. Branting tillhörde inte kommissionen men gäster fick vara åhörare. Han noterade inläggen från August Bebel, Gustave Hervé, Ramsay MacDonald, Edouard Vaillant, Jean Jaurès, Georg von Vollmar, Emile Vandervelde, Victor Adler och Rosa Luxemburg. Diskussionen sammanfattades sedan utför

ligt i Brantings kongressrapport i *Social-Demokraten* 28-29/8 1907. Rätten till nationellt försvar blev accepterad vilket Branting noterade positivt, endast fransmannen Hervé hade en annan åsikt. Annars stod striden mellan en tysk mera ”fatalistisk” (Jaurès i debatten) ståndpunkt och en fransk (Jaurès-Vaillant), ”med sitt behov av mera expansivt uttryck för villigheten att göra i nödfall positiv aktion mot kriget”, med Brantings något försiktiga sammanfattande formulering. Det finns också några noteringar från andra kongressmoment, bland annat avslutningen. Anteckningarna slutar med ”Auf Wi[e]dersehen in K.[openhagen].”

Från Köpenhamnskongressen föreligger anteckningar av Branting – på svenska, tyska och franska – som visar hur resolutionen om ömsesidig internationell hjälp formulerades, en punkt som Branting med svenska storstrejken 1909 i färskt minne hade fått på dagordningen. Ytterligare anteckningar finns från ISB-mötet i Bryssel 28/10 1912. Även de bildade underlag till Brantings utförliga rapport i *Social-Demokraten* (1-2/11 1912).⁴ ”Den hotande ställningen i Europa” (Brantings formulering) – på Balkan – var på dagordningen. Med anledning av detta beslutades om en extra socialistkongress som ägde rum i Basel en månad senare (24-25/11 1912). Branting deltog i kongressen men framträdde inte eftersom man enligt Brantings förslag på ett förberedelsemöte hade utsett den holländske partiledaren Pieter J. Troelstra som gemensam talesman för de mindre nordiska och mellaneuropeiska länderna.⁵

Den viktigaste källan till Brantings beskrivning och bedömning av internationalen är hans redan nämnda utförliga rapporter i *Social-Demokraten*, till exempel diskussionen om revisionismen i Amsterdam 1904⁶ eller om militärfrågan i Stuttgart 1907.⁷ I *Social-Demokraten* rapporterade han också om ISB-mötena och andra viktiga händelser inom internationalen. En stor del av Brantings överväldigande antal artiklar har publicerats i Brantings *Tal och skrifter*, där ett band har titeln ”Internationalen”, andra artiklar finns i en särskild klippsamling på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB).⁸

Ytterligare en källa är Brantings kort och brev från sina utlandsresor i Anna Brantings arkiv. Här finns korta men intressanta glimtar, exempelvis från Stuttgart 1907: ”Nu är man inne i trampkvarnen igen – intressant visserligen, men övervägande tröttande. [...] Här surra över tusen ombud”, eller från Köpenhamn 1910: ”Det hela gick ju igår något så när, varken riktigt som det borde eller riktigt illa; jag vet för resten knappast vad intrycket varit, ty i surret och oredan är det svårt att få fram ett samlat intryck. Mitt [understruket] huvudintryck är att i morgon afton är kongressen slut, hur det nu till dess kan ha avlöpt, och att dagen därpå visserligen är Malmö-möte, men att därmed vi äro kvitt utlänningsvirrvarret och återgå till mera normala förhållanden, med möjlighet sedan snart för mig att resa rakt i Din famn.” Två dagar senare från Malmö: ”Gårdagen på kongressen blev bra, avslutningen ganska storstilad, jag översatte till svenska tack-talen till danskarna [...] samt tillade, utom programmet, några ord från de andra skandinaverna; hela denna skandinaviska episod var mycket välgörande efter allt talande på de tre stora språken.” ”Emellertid tycks ju presidiet ha gått bra, jag har fått vänliga uttalanden från alla håll, och t.o.m. engelsmännen, som jag måst flera gånger tysta ner, ha varit mycket hövliga.”

Under och efter första världskriget

Efter krigsutbrottet 1914 var Branting och socialdemokraterna från de neutrala länderna engagerade i försöken att återsamla internationalen, formera den igen som en fredsfaktor för att få ett snabbt slut på kriget och formulera ett program för en säker fred. I denna fredsaktivitet var också Kommittén för skandinaviska arbetarrörelsens samarbete engagerad.⁹ Branting var visserligen inte medlem i Samarbetskommittén men deltog i några möten som redaktör för *Social-Demokraten*. Material om de neutrala socialdemokraternas konferenser i Köpenhamn i januari 1915 och i Haag i augusti 1916 samt från den stora aktionen 1917, den så kallade

Stockholmskonferensen, ingår i Brantings arkiv. Från konferenserna i Köpenhamn och Haag föreligger bland annat anteckningar av Branting som hittills inte har utnyttjats av forskningen. Samma sak gäller anteckningarna från några möten i samband med Stockholmskonferensen som ingår i det annars mest officiella konferensmaterialet.¹⁰ Från Stockholmskonferensen finns i övrigt fotografier i två av fotografen Axel Malmström sammanställda album i Brantings fotosamling.¹¹

Ytterligare ett 50-tal fotografier ingår i en intressant liten samling på ARAB: Holländsk-skandinaviska kommittén. I kommittén ingick från svensk sida Hjalmar Branting, Gustav Möller och Ernst Söderberg. Sekretariatet leddes av internationalens sekreterare, belgaren Camille Huysmans, med hjälp av Arthur Engberg. Huysmans uppehöll sig i Stockholm från maj 1917 till januari 1918. Stockholmskonferensen kom aldrig till stånd, däremot separata konferenser med ett 30-tal delegationer från socialistiska partier och nationella grupper. På grundval av dessa diskussioner formulerade organisationskommittén den 10 oktober 1917 ett utkast till ett fredsprogram.

Hela holländsk-skandinaviska kommitténs verksamhet är dokumenterad i den omfattande boken *Stockholm. Comité organisateur de la Conférence socialiste internationale de Stockholm* (Stockholm 1918), sammanställd av Huysmans. Den finns i ARAB:s bibliotek.¹² Handlingarnas proveniens i samlingen är oklar. De härstammar möjligen från kommittén eller svenska kommittémedlemmar. Kassaboken som ingår kommer eventuellt från SAP:s arkiv. I övrigt består samlingen av det stencilerade eller tryckta officiella materialet, dels från organisationskommittén, dels från de delegationer som kom till Stockholm för att lägga fram sina fredskrav och -förslag. En klippsamling ingår också som uteslutande består av klipp ur *Social-Demokraten* vilken kan betraktas som något av organisationskommitténs huvudorgan. Holländsk-skandinaviska kommitténs arkiv finns i Camille Huysmans' arkiv i Antwerpen (i Archief en museum voor het vlaamse cultuurleven) och viktiga kompletteringar ingår i holländarna Pieter J. Troelstras, F.M. Wibauts, Willem H. Vliegens och Hubert van Kols arkiv i Internationella socialhistoriska institutet (Internationaal instituut voor sociale geschiedenis) i Amsterdam samt i Socialdemokratisk Forbunds arkiv i Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv i Köpenhamn. I dessa arkiv finns för övrigt också relevant material om de nämnda konferenserna i Köpenhamn och Haag.¹³

Försöken att reorganisera Socialistiska internationalen efter första världskriget är dokumenterade i Brantings arkiv, särskilt den första konferensen i Bern i februari 1919 där Branting var ordförande och spelade en framträdande roll. Detta material ingår i en dokumentation utgiven av Gerhard A. Ritter *Die II. Internationale 1918/1919* (Berlin, Bonn 1980). I sitt öppningstal som finns i arkivet i form av ett manuskript på svenska och ett tyskt översättningsmanuskript av Arthur Engberg krävde Branting ”klara uttalanden” – vilket ”järnridån” under kriget hade förhindrat – för att ”åter förtroende kan börja byggas” inom den internationella arbetarrörelsen. Den nya internationalen ska förberedas. Dessutom kommer folken att samlas ”i en högre ordning”, ett nationernas förbund där samtidigt internationalens gamla krav om nationernas självbestämmande förs vidare. ”Vi står i ett brytningsskede som aldrig förr. Den gamla värld, som fanns före kriget, kapitalismens värld i kamp mot en framträngande men ännu underlägsen socialism, skall aldrig mer återkomma sådan vi förut kände den. Den omskakning av världen, som ägt rum, gör återgång till det förflutna omöjlig. Socialismen är en makt, som ingen kommer förbi. Men den måste då först själv känna sitt mål och sina medel.”¹⁴ Från den nya internationalen, Socialistiska arbetareinternationalen (SAI), finns endast lite officiellt material från den konstituerande kongressen i Hamburg 1923 i Brantings arkiv.

Omfattande internationell korrespondens

Kontakterna med internationalen och med de socialistiska broderpartierna har lämnat mest påtagliga spår i korrespondensen i Brantings arkiv. Från partierna föreligger dessutom organisationstryck och tidskrifter, några försedda med ex libris-stämpel Hjalmar Branting återfinns i biblioteket. Brantings korrespondens som omfattar cirka 8 000 brev innehåller till ungefär en fjärdedel brev från utländska avsändare, naturligtvis inte endast socialister. Här är många inom den internationella rörelsen kända personer representerade, exempelvis Victor Adler, Pavel Akselrod, Otto Bauer, August Bebel, Eduard Bernstein, Louis de Brouckère, Hendrik de Man, Louis Dubreuilh, Friedrich Ebert, Hugo Haase, Arthur Henderson, Rudolf Hilferding, Camille Huysmans, Aleksandra Kollontaj, Lenin, Ramsay MacDonald, Pierre Renaudel, Albert Thomas, Pieter J. Troelstra, Eduard Vaillant, Emile Vandervelde, Georg von Vollmar, Sydney Webb, Clara Zetkin. Inte oväntat överväger breven från danska, norska och finska brevskrivare, därefter dominerar de tyska vilket inte heller är oväntat med tanke på den roll den tyska socialdemokratin spelat som den ”store läromästaren” och ”vårt lysande föredöme” inom internationalen för att citera två omdömen av Branting. Till tyskarna får också svensken Wilhelm Jansson räknas genom sin verksamhet inom den tyska arbetarrörelsen sedan 1897. Han är representerad med ett 20-tal brev.¹⁵

Storstrejken 1909

Ur korrespondensen nämner jag bara ett exempel som har med en för svensk arbetarrörelse viktig händelse att göra:orstrejken 1909. Branting hade skrivit två artiklar i den av den tyske socialdemokratiske teoretikern Karl Kautsky utgivna *Die Neue Zeit*, ”Der Massenstreik in Schweden” [Masstrejken i Sverige], 20/8 1909, och ”Am zwanzigsten Tage” [På tjugonde dagen], 3/9 1909. I ett brev den 15/11 1909 uppmanar Kautsky Branting att skriva också en sammanfattande bedömning. En sådan skrev Branting den 11/8 1910 men inte för *Die Neue Zeit* utan för *Sozialistische Monatshefte*, ”Generalstreiklehren” [Läror från generalstrejken], som en av flera planerade artiklar från utländska socialister inför socialistkongressen i Köpenhamn 1910. Kautsky skriver i sitt brev att den svenska fackföreningsrörelsen lyckades uppnå ”vad som var möjligt under de givna förutsättningarna”. En ”direkt seger” var egentligen utesluten från början. ”Det skulle ha betytt en segerrik revolution av proletariatet vilken dock inte kunnat utgå från ett agrart präglat land som Sverige, än mindre med orubbad statlig auktoritet.” Om de proletära organisationerna förblev ”oskadda” och skulle avvärja ”den kapitalistiska anstormningen” så har svenskarna ”slagits med bravur” och förtjänar ”internationalens lyckönskningar”. Ett erkännande förtjänar de hur strejken än slutar eftersom ”strejken var en nödvändighet”. Det var också Brantings bedömning i de nämnda artiklarna. I en resolution hade även ISB på ett möte den 7/11 1909 där Branting var närvarande uttryckt ”sina varmaste sympatier för den beundransvärda svenska arbetareklassen”.

I samband medorstrejken besökte Branting Berlin den 29-30 juli för att av den tyska fackföreningsrörelsen ”tigga pengar, låt vara för en nödvändig sak”, enligt ett brev till sin hustru Anna Branting den 30/7. I arkivet förvaras två anteckningsböcker från detta besök. Den ena innehåller manuskriptet till ett tal, säkert hållet på mötet med den tyska landsorganisationens representanter där Branting under en halv timme skildrat läget i Sverige vilket han meddelar på ett vykort hem till Anna Branting den 31/7. Branting ger en överblick överorstrejken förhistoria och hittillsvarande förlopp. Han understryker att strejken blivit ”aufgedrängt” (påtvungad) med målsättningen att ”förinta” fackföreningsrörelsens inflytande. Beslutet och genomförandet av strejken var ”Notwehr” (ett nödvärn), och det hedrade det svenska proletariatet (”bleibende Ehre schwed. Prol.”). Det är frågan om en ”klasskamp” i

den meningen att en hel klass kämpar för sin rätt dock inte i den missbrukade betydelsen att omstörta samhället. Hjälpen utifrån är viktig, från de skandinaviska länderna och från Tyskland där internationalismen inte bara är tomma ord ("Für Sie internat. prolet. Bruderschaft nicht eine Phrase, sondern schon in Thaten [understruket i originalet] gezeit"). Men så kämpar också den svenska arbetarklassen för hela proletariatet. "Vergisst nicht den kämpf. schwed. Brüdern! Sie haben für das Recht des gesamten [understruket] Prol. gekämpft. Und sie kämpfen noch!", avslutas talet enligt manuskriptet.

I det andra anteckningsblocket finns några korta stolpar också på tyska, förmodligen från det möte som apostroferas i det nämnda brevet till Anna Branting: "I afton måste jag hålla ett litet tal i en något större krets." Av vykortet nästa dag framgår att kretsen bestod av 800 personer, inbjudna med anledning av den amerikanske fackföreningsledaren Samuel Gompers besök. Jag citerar bara en mening: "Wir nicht als extrem bekannt, aber wenn nach reifen Überlegung beschlossen zu kämpfen, wenn [understruket] Unterstützung der Int." (Vi är inte kända som extremister men har efter moget övervägande beslutat att kämpa om vi får understöd från internationalen). Därutöver finns bland anteckningarna ett telegramkoncept om strejkläget ställt till Pressebureau i Berlin och de i Brantings anteckningar obligatoriska räkenskapsnoteringarna, exempelvis att han åkte droska "hem" till hotellet.¹⁶ Och så följer en form av dagboksanteckningar bland annat från en föredragsresa från Västervik till Sala i augusti och ytterligare ett besök i Berlin i september.

Besöket i Berlin i juli blev framgångsrikt, enligt vykortet hem "très favourable". Den tyska landsorganisationen sanktionerade en insamling bland fackförbunden och beviljade lån. Wilhelm Jansson spelade här en viktig förmedlande roll.¹⁷ I ett brev från Jansson den 7/8 i Brantings korrespondens meddelas att insamlingen "nu börjar" och att "ur förbundens kassor ha också en del medel beviljats". Tio dagar senare rapporterar Wilhelm Jansson "redan utmärkt resultat" från insamlingen, och det trots arbetskonflikter bland annat i byggbranschen. 100 000 mark blev "redan i Fredags avsända" och "en lika stor summa torde avgå i morgon". Tyskarna lämnade den avsevärt största hjälpen under storstrejken. Trots detta stöd och trots utförlig positiv rapportering om storstrejken i den tyska arbetarpressen, framför allt i *Vorwärts* men genom Wilhelm Janssons försorg också i övrig arbetarpress, förekom gnissel. I breven från Wilhelm Jansson antyds olika uppfattningar och polemik mellan *Social-Demokraten* och *Vorwärts*. Branting var ytterligare en gång i Berlin, enligt noteringar i räkenskapsboken den 5-8 september¹⁸ och förhandlade med tyska landsorganisationen. De genom storstrejken ekonomiskt barskrapade svenska fackförbunden behövde ett lån för att kunna avsluta kampen på ett ärofyllt sätt ("um den Kampf bis zu einem ehrenvollen Friedensschluss fortsetzen zu können"). En miljon mark hade LO genom Branting bett om och tyska landsorganisationen hade beviljat denna summa medveten om att arbetskampen i Sverige var av stor betydelse för hela den internationella fackföreningsrörelsen ("von so weittragender Bedeutung für die gesamte internationale Gewerkschaftsbewegung").¹⁹

Nationernas förbund

Hjalmar Branting kom under sina sista år att engagera sig i Nationernas förbund (NF), som ett av Sveriges ombud och representant i NF:s råd samt som både statsminister och stats- och utrikesminister (10/3-27/10 1920 och 1921-1923).²⁰ I sitt fredsutkast hade holländsk-skandinaviska kommittén anslutit sig till tanken på "Staternas internationella samfund" (Société des nations). Detta understödde också Bernkonferensen 1919 vilket Branting framhöll i sitt hälsningstal, men särskilt i sitt avslutningstal – en fråga "som världens framtid liksom är beroende av". NF tycktes möjliggöra att Internationalens preventiva fredsförhoppningar, ett förhindrande av krig, skulle bli verklighet genom en internationell freds- och rättsordning.

Branting blev ledare för Sveriges delegationer till NF:s församlingar och ingick från och med 1922 som svensk representant i NF:s råd. Materialet från verksamheten i NF omfattar 16 volymer. Det rör sig nästan uteslutande om officiellt material (protokoll, memoranda, numrerade NF-handlingar, NF:s ”official journal”, NF-tryck, etc.). Så är i princip också fallet i den del som rör NF i Brantings så kallade handarkiv i utrikesdepartementets arkiv från hans tid som utrikesminister, förvarat på Riksarkivet. Detta material förmedlar i alla fall en överblick över de aktuella nationella frågorna som NF hade att ta ställning till, Saarområdet, Memel, Danzig, Sønderjylland, Korfu, gränskonflikten Turkiet-Iran för att nämna några. Korrespondensen i Brantings arkiv är en givande kompletterande källa.

Karl Kautsky framhöll efter Brantings död att Hjalmar Branting varit den förste statsman som försökte göra NF till ”Schutzwehr der Unterdrückten” (ett skyddsvärn för de förtryckta). Att han uppfattades så framgår av korrespondensen. Bara två slumpvis valda exempel: i ett brev från tyska Saar-Verein den 3/8 1923 tackas Branting ”för det stora intresset för nöden i Saarområdet” och uttrycker förhoppningen att ”också i fortsättningen eders excellens’ eftertryckliga röst, som är buren av neutral rättvisa (”von neutraler Gerechtigkeit getragen”), kommer att företräda Saarområdets intressen i Nationernas Förbund”. I ett brev från den turkiska legationen i Bukarest den 6/9 1923 appellerades till Brantings kända ”sentiments d’équité et de justice” och ber honom att utöva inflytande så att den delegation som ska övervaka vissa i fredsfördraget bestämda omflyttningar av den turkiska och grekiska befolkningen kommer att sammansättas av ”personnalités intègres et impartiales”.

Ett brett kontaktnät

I korrespondensen förmedlas annars information om många olika länder. Jag vill bara lyfta fram två svenska brevskrivare, en journalist och en diplomat, som kontinuerligt rapporterade från utlandet. Hugo Vallentin informerade Branting under åren 1908-1921 genom cirka 100 brev och telegram om den politiska situationen i England. Det vore en intressant uppgift att ta sig an denna korrespondens och se om eller hur Vallentin kan ha präglat Brantings Englandsbild. Nils F C Wikstrand var svensk chargé d’affaires vid legationen i Tokyo, för Japan, Kina och Sibirien, och därefter i Aten. Hans brev är betecknade som ”privata” och ”förtroliga”, 20 från Tokyo under åren 1919-1920 och nio från Aten, och de skrevs vid sidan av de sedvanliga diplomatrapporterna. I ett brev den 26/2 1920 tackade han Branting för ett vänligt brev och lägger till att han ”alltsedan hösten 1917 från officiellt svenskt håll aldrig erhållit någon rad med tendens af vänlighet”. I samma brev pekade han på vissa likheter med för Norden aktuella frågor: Åland där man i Japan förstår ”våra desiderata” eftersom man har med Shantung en fråga vars lösning också förhalas eller diskussionen om ”buffertstater” mot Ryssland, här yttre Sibirien, där Finland och Polen.

En månad senare meddelade Wikstrand att den ansedda tidningen *Nichi-Nichi* den 23/3 1920 publicerat en artikel om Branting och den nya regeringen. ”Må det mig vara tillåtet att framhålla, att ingen svensk statsman förut försatt så många välvilliga ’kinesiska karaktärer’ i rörelse i en stor daglig japansk tidning: detta faktum gläder oss svenskar härute och är till nytta för våra intressen (ty Japan är en stormakt äfven beträffande de europeiska frågor) äfven om vissa fraser i tidningsartikeln dels äro missvisande, dels för en europeisk publik alltför orientaliskt formulerade.” Några dagar innan publicerades en kort artikel i *Japan Advertiser* som byggde på upplysningar av Wikstrand. Meningen ”he is more obnoxious to the Bolsheviks than even a reactionary would be” härstammar dock från chefredaktören, påpekade Wikstrand särskilt. Ytterligare en notis 24/8 1920 i samma tidning om ett valtal av Branting är bifogad ett brev. Yttrandet ”a policy of safeguarding the independence and neutrality of the country” har enligt Wikstrand gjort ”ett godt intryck i Tokio”.²¹ I en annan översänd tidnings

artikel med rubriken "Socialism in Japan" informeras om bildandet av Japanese socialist federation den 26/7 1920 som har målsättningen att samla samtliga socialister. Från Aten rapporterade Wikstrand den 18/7 1922 bland annat om Sveriges stora anseende i Grekland och Greklands intresse att "taga vårt land som föredöme för undervisningen i landet, såväl den fysiska (genom vår gymnastik) som 'l'instruction primaire' genom att studera vår folkskoleundervisning."

Med dessa exempel vill jag antyda något av informationsbredden i korrespondensen. Den är inte bara en viktig källa till Brantings internationella kontakter och verksamhet, den innehåller också allmän omvärldsinformation av intresse, och det på många områden. Korrespondensen är för att använda en välkänd klyscha en guldgruva.

Från Brantings övriga internationella verksamhet kan till slut nämnas några handlingar som har med fredsarbetet att göra: från fredsorganisationerna Organisation centrale pour une paix durable 1915-1917 och Nederlandsche Anti-oorlog-raad 1914-1919, rörande fredskongressen i Paris 1919 där Branting deltog som svensk delegat, rörande Riksdagens interparlamentariska grupp 1900-1924, det nordiska interparlamentariska samarbetet 1908-1922, Internationella interparlamentariska unionen 1903-1924. Vidare får nämnas elva fotografiska vykort (av Mia Green, Haparanda) från Brantings resa till Petrograd i april 1917, uppåt 150 fotografier från kriget i Frankrike 1917-1918 (bombade städer, byar, kyrkor, skyttegravar, soldatlivet) och Brantings besök vid fronten i Frankrike i juli 1918 samt en samling vykort från första världskriget.²² Dessutom finns handlingar från olika konferenser: 4:e internationella journalistkongressen i Stockholm i juni 1897, internationella kongressen för arbetarskydd i Zürich i augusti 1897, 18:e världsfredskongressen i Stockholm i augusti 1910, internationella konferensen för bekämpande av arbetslösheten i Paris i september 1910 och skandinaviska arbetarekongressen i Köpenhamn 1920. Det är visserligen i huvudsak bara spritt och officiellt, mestadels tryckt material, men det antyder ändå bredden i Brantings internationella engagemang.

Branting var oomstritt ledande också på det internationella samarbetets område vilket inte minst hans språkkunskaper och utlandskontakter möjliggjorde. Zeth Höglund konstaterar riktigt om än lite högrävande: "Hans [Brantings] historiska gärning som kämpe för svensk demokrati, som ledare och fostrare av den svenska arbetarrörelsen till den höga nivå den småningom kommit att intaga, måste ses mot bakgrunden av hans tankes världsmedborgarskap och hans oavslåtliga verksamhet i den internationella arbetaresolidaritetsens och den mellanfolkliga förbrödringens tjänst."²³

NOTER

1. Martin Grass: Hjalmar Brantings arkiv, i *Arbetshistoria* nr 39-40 1986, s 67-74.
2. Se också samlingen Socialistiska internationalen i ARAB, omnämnd i Martin Grass: Internationella arkiv och samlingar, i denna bok.
3. Se Marin Grass: Hjalmar Branting och Andra internationalens utrikespolitiska program i *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik från Branting till Palme*. Utg: Bo Huldt/Klaus Misgeld. Stockholm 1990, s 5-20.
4. Avtryckt i *Hjalmar Branting, Tal och Skrifter, IX*, Stockholm 1929, s 284-293.

-
5. ”Intryck från Baselkongressen” i *Social-Demokraten* 29/11 1912, och ytterligare två artiklar 30/11 och 4/12, avtryckta i *Hjalmar Branting, Tal och Skrifter, IX*. Stockholm 1929, s 294-313.
 6. *Social-Demokraten* 18/8, 19/8, 22/8, 23-25/8, 27/8 1904, avtryckta i *Hjalmar Branting, Tal och Skrifter, IX*. Stockholm 1929, s 160-201.
 7. *Social-Demokraten* 27-31/8 1907, avtryckta i *Hjalmar Branting, Tal och Skrifter, IX*, Stockholm 1929, s 222-252.
 8. Hjalmar Branting – artiklar ut *Social-Demokraten* 1886-1921. Klippsamlingen är sammanställd av Zeth Höglund i samband med hans utgivning av *Hjalmar Branting, Tal och Skrifter*.
 9. Omnämnt i Martin Grass: De nordiska arkiven och samlingarna, i denna bok. Där om Martin Graß: *Friedensaktivität und Neutralität. Die skandinavische Sozialdemokratie und die neutrale Zusammenarbeit im Krieg, August bis Februar 1917*. Bonn-Bad Godesberg 1975.
 10. Dessa anteckningar kommer att redovisas i en kommande källedition om Internationalen 1914-1918 där ARAB är en av utgivarna.
 11. Se Martin Grass: Hjalmar Brantings fotosamling, i *Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* nr 26-27 1983, s 18-25.
 12. Föreligger också som reprint genom förlaget Minkoff 1980. Fredsutkastet i *Stockholm* s 491-521; bland annat avtryckt i Socialdemokratiska arbetarepartiet (SAP), *Berättelse 1917*, s 33-47.
 13. Se Martin Grass: Konferensen kom aldrig till stånd. Stockholmskonferensen 1917. Den offentliga diskussionen i *Social-Demokraten*, i *Arbetarhistoria* nr 43 1987, s 13-32; dessutom Grass: ”Tio muselmän redogöra för sina nationers slaveri.” Representanter för islamska folk i Stockholm 1917, i *Arbetarhistoria* nr 97 2001, s 42-49.
 14. Brantings öppningstal på svenska avtryckt i *Hjalmar Branting, Tal och Skrifter, IX*. Stockholm 1929, s 314-321.
 15. Se Martin Grass: Wilhelm Janssons arkiv, i denna bok.
 16. I Brantings räkenskapsbok från 1909, i Brantings arkiv, vol. 1:6, finns ytterligare noteringar om utgifter under Berlin-besöket, bl. a. för ”middag. Ital. Restaurang”, böcker och tidningar, paraply, ”småsaker hem”.
 17. Se Martin Grass: Wilhelm Janssons arkiv, där också storstrejksfrågan berörs.
 18. Räkenskapsbok för 1909, i Brantings arkiv, vol. 1:6. I ett brev till Herman Lindqvist från Berlin den 6/9 skriver han däremot. ”Vidare i morgon. Nu går tåget”, i ARAB, LO, Internationell korrespondens. Eventuellt är brevet feldaterat. I en räkenskapsnotering, daterat 27/9 1909, finns en sammanställning över samtliga utgifter för Berlin-resorna, som uppgick till drygt 1 000 kronor; i Brantings arkiv, vol. 1:7.
 19. Tyska landsorganisationens cirkulär till de anslutna fackförbunden, undertecknat av Gustav Bauer, 9/9 1909, i ARAB, LO, Internationell korrespondens.
 20. Se Torbjörn Norman: Hjalmar Branting och Folkens förbund, i *Arbetarhistoria* nr 33 1985, s 13-16; Norman: Hjalmar Branting, Nationernas Förbund och naturrätten, i *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik från Branting till Palme*. Utg: Bo Huldt/Klaus Misgeld. Stockholm 1990, s 21-28.
 21. Det är intressant att nämna att det finns ett intresse för Sverige och den svenska arbetarrörelsen, ibland till och med om mycket specifika företeelser, hos historiker och statsvetare i Japan.
 22. Se not 11.
 23. Zeth Höglund: Hjalmar Branting och den internationella idén, i *Arbetets söner. Del II: Samlingens tid*. Stockholm 1956, s 274-299.

LITTERATUR

Franzén, Nils-Olof: *Hjalmar Branting och hans tid. En biografi*. Kristianstad 1985

Graß, Martin: *Friedensaktivität und Neutralität. Die skandinavische Sozialdemokratie und die neutrale Zusammenarbeit im Krieg, August 1914 bis Februar 1917*. Bonn-Bad Godesberg 1975

Grass, Martin: Hjalmar Branting och Andra internationalens utrikespolitiska program, i *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik från Branting till Palme*. Utg: Bo Huldt/Klaus Misgeld. Stockholm 1990, s 5-20

Grass, Martin: Hjalmar Brantings arkiv, i *Arbetshistoria* nr 39-40, 1986, s 67-74

Grass, Martin: Hjalmar Brantings fotosamling, i *Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek* nr 26-27, 1983, s 18-25

Höglund, Zeth: *Hjalmar Branting och hans livsgärning*. I-II. Stockholm 1928, 1929

Höglund, Zeth: Hjalmar Branting och den internationella idén, i *Arbetets söner*. Del II: *Samlingens tid*. Stockholm 1956, s 274-299

Mousson-Lestang, Jean-Pierre: *Le parti social-démocrate Suedois et la politique étrangère de la Suède 1914-1918*. Paris 1988

Norman, Torbjörn: Hjalmar Branting, Nationernas Förbund och naturrätten, i *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik från Branting till Palme*. Utg: Bo Huldt/Klaus Misgeld. Stockholm 1990, s 21-28

Norman, Torbjörn: Hjalmar Branting och Folkens förbund, i *Arbetshistoria* nr 33, 1985, s 13-16

Martin Grass är historiker och arkivarie.